

Anne Päivärinta

Kognitiivinen metafora runoanalyysin selkäranganä Dylan Thomasin ”After the funeral” -runon ruumiilliset kielikuvat ja koherenttiuden haaste

Diskurssi, jolla metaforaa koetetaan analysoida, ei pysty välttämään metaforia itsekkään. Kielellä on metatason funktio – kielessä voidaan puhua kielestä – mutta ei ole olemassa mitään metakieltä, vain monia kielen kerroksia. (Culler 1983, xi.)¹

Runontutkimuksessa keskeinen, pintansa pitävä oletus on, että runon ilmaisu on jollain tapaa erityistä ja vaatii paneutuvaa tulkintaa. Näin esimerkiksi tuoreehko oppikirjaksikin tarkoitettu *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin* (2007) käy läpi runon analyysin eri osa-alueita rytmistä kielikuviin ja puhujaan. Vaikka kyse olisikin uudemmasta tutkimuksesta, perinteiset runokeinojen jaottelut jatkavat elämäänsä – Vesa Haapala (2008, 84) rinnastaa teoksen rytmityksen Auli Viikarin mainioon ”Lyriikan runousoppia” -esitykseen vuodelta 1990.² Uudet näkökulmat suodattuvat vaihtelevalla itsetietoisuudella tällaisten vankkojen kerrostumien lävitse.

Kielikuvien kielikuvan, *metaforan*, tutkimus on tästä hyvä esimerkki. *Kognitiivinen metaforateoria* sisältää muistumia strukturalistislähtöisistä metaforan malleista, mutta pyrkii hahmottamaan tulkintaprosessin (taas) hieman toisenlaisesta vinkkelistä. Teorian uutuutta tai erityistä antia ei kuitenkaan ole nähdäkseni vielä riittävästi eritelty. Kognitiivista runontutkimusta on tehty Suomessa melko vähän, ja se on suurelta osin varsin esittelyluontoista. Esimerkkeinä mainittakoon *Kieli, kirjallisuus ja kognitio* -kokoelma vuodelta 2000, Johanna Krappen metafora-artikkeli *Lentävässä hevosessa* sekä Katriina Kajanneksen väitöskirja Lassi Nummen runoudesta (2003). Näissä kirjoituksissa ei (esittelevyyden nojalla) ole kysytty: mikä on kognitiivisen metaforateorian merkitys runontutkimukselle?³ Miten perusteiltaan hyvin yleisluontoinen malli soveltuu yhteen runon kielen tyylillisen analyysin, runon erityispiirteiden tulkinnan kanssa?

Pyrin vastaamaan näihin kysymyksiin asettamalla teorian yhteen haasteellisen, kielen keinoja vieraannuttavasti⁴ käyttävän runouden kanssa. Modernisti Dylan Thomasin (1914–1953) runoissa hahmottuu tulkinnallisia ongelmia vyyhdeksi kasaava, joskin varsin yhtenäinen runokuvasto. Tyyliä havainnollistaa hyvin runo ”After the funeral” (1939), jota tarkastelen tässä artikkelissa. Se on osoitettu poismenneen henkilön muistorunoksi, mutta rakentaa elegisen kokonaisuutensa melko monimutkaisesti. Thomasin runoudesta on akateemisessa keskustelussa käyty monia kädenvääntöjä, joissa

on jopa päädytty esittämään, että ainakin osa runotuotannosta on epäonnistunutta vaikeutensa vuoksi. Thomas itse toi tähän keskusteluun oman värinsä: hän muun muassa peräänkuulutti ”kirjaimellisen merkityksen” huomioimista erään intertekstuaalisia viittauksia ja mielikuvituksellisia tapahtumia vilisevän runonsa tulkinnassa (Thomas 2000, 302). Vuosikymmeniä myöhemminkin Thomasin runojen tulkinnallinen vaikeus on edelleen ajankohtainen ongelma: Terry Eagleton tuomitsee ”After the funeral” -runon säkeen ”her fist of a face died clenched on a round pain” epäonnistuneeksi. Eagleton lähtee oletuksesta, että runokieli poikkeaa arkisesta kielenkäytöstä vieraannuttamisen periaatetta hyödyntäen, mutta toteaa, että tässä runossa tuntemiamme todellisen maailman parametrejä loukataan liian räikeästi:

[--] kipu ei vain voi olla pyöreä. Kielikuva toimii vain, jos hyväksymme valheellisen käsityksen siitä, millainen maailma on. Näin ollen säe on enemmän groteski kuin kuvaava. Vaikka se on tarkoitettu raastavan fyysiseksi, se lähtee sisuskalujen sijaan aivoista. Se on sellainen kielikuva [conceit], joka saattaa pälkähtää päähän juhlitun illan jälkeen, ja joka ehkä jopa kirjoitetaan innostuneena ylös aamukahdella; mutta sellaisen saattaminen paperille ja julkiseen levitykseen selvänä päivänvalossa on osoitus hälyttävän huonosta arviointikyvystä. Tämä ei tarkoita, etteikö kirjallisuutta lukiessa välillä voitaisi hyväksyä oletuksia ja hypoteesejä, joita ei oikeassa elämässä mielletä tosiksi. Tätä kutsutaan epäuskon luomaksi jännitteeksi. Mutta epäuskon sietämisellä [the suspension of disbelief] on rajat, aivan kuten uskollakin. (Eagleton 2007, 30)⁵

Ongelman muotoilu tuntuu paljon viimeaikaista runontutkimusretoriikkaa vanhemmalta, ja Eagletonin käyttämä ilmaus ”conceit” yhdistääkin kritiikin vuosisatojen takaiseen keskusteluun: tämän venytetyksi ”kattometaforaksi” suomentuvan käsitteen lanseerasivat 1600-luvulla metafysiset runoilijat, joista Thomasille läheinen vertauskohta on erityisesti John Donne. 1700-luvulla vaikuttanut runoilija ja kriitikko Samuel Johnson kritisoi metafysikoiden yllättäville yhteyksille rakentuvaa jatkettua metaforaa samoin sävyin kuin Eagleton Thomasin säettä: Johnsonin (1990, 678) mukaan metafysisissä runoissa ”mahdollisimman heterogeenisiä ideoita niputetaan väkisin yhteen”, eivätkä ne onnistu ”esittämään tai liikuttamaan tuntemuksia.” Laajojen, kosmistenkin mittasuhteiden tuominen runoon outoutta korostavien vertauskohtien avulla on Thomasin runojen metaforiikan keskeinen toimintatapa, ja juuri tämänkaltaisia epäsopevuuksia tämä artikkeli tutkii kognitiivisen metaforateorian puitteissa. Artikkelin keskeinen tavoite linkittyy olennaisesti juuri ”conceit”-käsitteeseen: pyrin näkemään kognitiivisen metaforan käytännössä juuri venytettyä metaforana, tai metaforien verkostona. Tällöin siitä rakentuu runoanalyysissä jotain suurempaa, kielikuva-ajattelun konstruktiivisuuden malli – ”conceit”-sanana etymologiaan liittyy eräänlainen ylläpidetty kuvittelu.

Lähtökohtana on, että myös Eagletonin mainitsema epäuskon sietokyvyn rajan ylittävä ilmaus avautuu, kun sitä tarkastellaan sekä purkamalla osiin että sijoittamalla

laajempaan yhteyteen. Eagletonin väite, ettei kipu voi olla pyöreä, tuntuu oudolta: kun hahmotetaan asiaa ”round”-sanan vastakohtana ”sharp”-sanana kautta, tulee ilmaus lähes kosketuksiin arkikielen kanssa, sillä ”sharp pain” on idiomaattinen tapa kuvata kovaa, terävää kipua. Näin siis runossa kuvatus poismenneen henkilön kipu runon puhujan projektiona on jotain sellaista, jota *ei* voi kuvata jyrkäksi tai voimalliseksi: kuten runon kontekstissa hahmotettava Ann Jonesin elämäkin, myös kipu jää lopulta tylpäksi, ei luo sanottavampaa reaktiota. Tätä tulkintaa tukee muu säe: kipu yhdistyy helposti nyrkin luomiin väkivallan konnotaatioihin, mutta ennemmin kuitenkin ehkä nyrkkiin puristettuun käteen sisun, vihan tai katkeruuden merkinä. Kun taas tämä yhdistyy henkilön kasvoihin (”fist of a face”), rakentuu niistä kuva nöyrytyksen, jopa katkeruuden, runtelemina, mikä taas yhdistyy tylpän kivun määrittämään, mitättömyydessä vietettyyn elämään. Tulkinnalle olennaista on siis runon laajempi konteksti, minkä Eagleton jättää huomiotta, mutta myös kuvaannollisen kielen ajatuskaarien erittely. Tavoitteenani on strukturoida tätä prosessia kognitiivisen metaforateorian avulla. Parhaimmillaan teoria voi tehdä näkyväksi kielikuvan rakentumisen runon kokonaisuudessa, ja se kuvaa potentiaalisesti myös sitä, miten runon teema voi tulkinnassa muodostua. Teoriaan ei silti suhtauduta kritiikittä, vaan analyysin edetessä eritellään myös puutteita ja rajoitteita, vaikka tila ei salli kattavaa kriittistä käsittelyä.

Tulkintaprosessin metafora uudelleen luettuna

Metaforan teoreettiset juuret ovat Aristoteleen kirjoituksissa, joissa se näyttäytyy ennen kaikkea samankaltaisuuksien näkemisenä yli kategoriarajojen. Metaforasta on kirjoitettu mittavasti monen eri tieteenalan piirissä, ja selvää on, että se on ilmiönä kuten myös kielellisenä tehokeinona hyvin moniulotteinen ja tyhjenemätönkin. Kognitiivinen metaforateoria sivuuttaa monet metaforan määrittelyn ikaikaiset ongelmat keskittymällä Aristoteleen perusmääritelmän ”näkemiseen”, siihen miten metaforassa yhdistyvät erilaiset asiat nimenomaan tulkitsijan perspektiivistä. Samalla se kuitenkin myös pelkistää tiettyjä käsitteellisiä ongelmakohtia, sekä osittain sulkee silmänsä sanatason haastavimmalta metaforiikalta. Tähän palataan artikkelissa myöhemmin. Perusajatuksena kognitiivisessa metaforateoriassa kuitenkin on perinteistä poeettista metaforaa kannatelleen kirjaimellisen ja kuvaannollisen kielen vastakkainasettelun kyseenalaistaminen.⁶ Teorian keskeinen, uusi näkökulma on metaforailmiön arkisuus nimenomaan ajattelun tapana: se, että arkikielessä esiintyy metaforia, ei sinänsä ole uusi asia, mutta merkittävä väite on, että metafora on ihmismielelle keskeinen tapa hahmottaa asioita. Omassa sovelluksessani tämä prosessi laajenee runon tulkinnassa edelleen konstruoinnin tavaksi, jossa keskeistä on vieraannuttavan aineksen sovittaminen temaattisesti koherentiksi kokonaisuudeksi.

Toinen uusi juonne kognitiivisessa metaforateoriassa on konventionaalisen (arkisen)

metaforisuuden yhteys tilalliseen hahmottamiseen, jonka perustana on ruumis tai fyysisyys (*embodiment*) (Fauconnier & Turner 2002, 377), erityisesti fyysisen aktiivisuuden liittäminen abstrakteihin käsitteisiin – eräänlainen personifikaatio. Fyysistämisen periaate sopii lähestymiskulmaksi Thomasin runouteen, jossa tyyppillisesti rakennetaan laajoja temaattisia kaaria rinnastamalla metaforisesti ihmisruumis ja maailma, jopa kosmos. Otan käsittelyyn joitakin kognitiivisen metaforateorian pioneerien Lakoffin ja Johnsonin (1980) ja Lakoffin ja Turnerin (1989) yleistämiä fyysispohjaisia metaforia purkaessani Thomasin runon ”After the funeral” kuvastoa, ja täydennän tarkastelua *blending*-teorian keskeisillä käsitteillä. Lakoffin, Johnsonin ja Turnerin tutkimuksia on kritisoitu niiden kaunokirjallista tekstiä latistavasta luentatavasta, jossa (arki)ajattelun mallit ohittavat muut tekijät (ks. esim. Gross 1997; Jackson 2002).⁷ Pyrin kuitenkin nostamaan esiin teorian keskeisimmän vahvuuden, metaforisen ajattelun laaja-alaisena kielellisenä voimavarana, etsimällä uudenlaista runouden keinoille herkempää sovellustapaa.

Kognitiivinen metaforateoria siis perustuu sille ajatukselle, että myös tavallisessa, ei-poettisessa kielenkäytössä metafora näyttelee merkittävää roolia, ja että poeettinen metafora on näiden arkisten ja konventionaalisten kielikuvien käyttöä erilaisin tavoin.⁸ Teorian keskiössä on ihmismielen tapa hahmottaa käsitteellisiä asioita, mikä on toki vanhastaankin jo monimutkainen prosessi, mutta kognitiivinen teoria nostaa sen toiselle tasolle: sinänsä tutuille merkityksen konstruoimisen tavoille löytyy kognitiivisista metaforista strukturoitu malli.⁹ Käsitteellistämiseen puolestaan liittyy joukko tieteenalojen rajoja ylittäviä käsitteitä. Tärkein näistä on *skeema*.¹⁰ Lakoff ja Turner puhuvat *kuvallisista skeemoista* (*image schema*) tai ideaalisista kognitiivisista malleista (ICM), jotka esiintyvät toistuvasti aisti- ja motoriikkapohjaisessa kokemuksessamme (Turner 1996, 16; ks. myös Stockwell 2002, 27). Nämä skeemat kumpuavat yksilöllisestä havainnosta, mutta ihminen pystyy havaintojensa perusteella (kulttuuristen oletusten pohjalta) muodostamaan linkkejä ja kategorisoimaan havaintojaan (mp.). Toisaalta aktivoituva malli ei toistu identtisenä kerrasta toiseen, vaan saa erilaisia variantteja niissä rajoissa, jotka kuitenkin säilyttävät sen tunnistettavuuden (mts. 17). Kognitiivinen metafora on siis myös sidottu kulttuuriseen kontekstiin.¹¹

Siinä missä perinteisen lähestymistavan mukaan metaforasta voidaan tunnistaa osat (*tenor* ja *vehicle*, ks. esim. Richards 1936)¹², kognitiivinen metafora koostuu näihin rinnastettavista kentistä tai tiloista (*space*): mentaalinen lähde (*source*) ja kohde (*target*) ovat ikään kuin tulokulmia tai lähtöainesta (*input space*), jotka tulkinnassa kartoitetaan (*map*) ja projisoidaan toisiaan vasten (Turner 1996, 57). ”After the funeral”-runossa esiintyvässä ”fist of a face”-metaforassa esimerkiksi lähde on nyrkki, jonka ominaisuuksia projisoidaan kohteeseen eli kasvoihin.¹³ Blending-malli tarkentaa, että lähteestä viedään konventiotiedon ohjaamana ainesta kohteen kenttään, jonka prosessin

kautta muodostuvat sekä yhdistäviä tekijöitä kokoava geneerinen kenttä (*generic space*) että tulkinnan yhdistelykenttä (*blended space*) (Turner 1996, 57).¹⁴ Lopputuloksen ”blend”, kokoava kenttä ja lähtöaineskenttä tai -kentät ovat dynaamisia mentaalisia malleja, ja prosessi on sillä tavalla kaksisuuntainen, että hahmotetut skeemat heijastelevat tai muokkaavat toisiaan koko ajan, ja näin metafora ei voi olla pysyvä käsitteellinen kokonaisuus (mts. 58). Kun mietitään Thomasin ”fist of a face” -ilmausta kokonaisuutena lausemetaforana, havainnollistuu prosessuaalisuus selkeästi: nyrkin eli lähteen puristuneisuuden vieminen kasvojen eli kohteen ominaisuudeksi ei vielä sinänsä avaa koko merkitystä, vaan tarvitaan puristuneisuuden motivointia säkeen ja runon muusta kontekstista käsin. Yksinkertaistaen voidaan kuitenkin jo tässä kohtaa sanoa, että metafora on (konventionaalisuusasteestaan huolimatta) uutta luovan prosessin nimi.

RUNO ON LUKIJA: metaforan monta ruumista

Lakoffin, Johnsonin ja Turnerin esittelemiä konventionaalistuneita metaforia (*basic metaphor*) on koko joukko, ja heidän pyrkimyksensä onkin ollut etupäässä kerätä ja kategorisoida esimerkkejä todistellakseen metafora-ajattelun toimintatapoja. Keskeistä esimerkeissä on, että käsitteelliset metaforat usein tekevät konkreettisen aineksen avulla ymmärrettäväksi abstrakteja käsitteitä kuten elämä tai kuolema. Malli ei näin aivan ongelmitta istu kaunokirjallisiin teksteihin, joissa kokemuksia, tunteita ja havaintoja esitetään monesti komplisoidusti ja vieraannuttavasti, varsinkin runoudessa. Mark Turner korostaakin myöhemmissä tutkimuksissaan (erityisesti 1996 ja Fauconnier & Turner 2002), että prosessissa ei ole kyse pelkästään aineksen viennistä toisen aihepiirin kenttään. Olennaista on, että tulkinnan muodostamiseen tarvitaan ”blend” eli yhdistelykenttä¹⁵, joka myös vaikuttaa lähtötasoihin (Turner 1996, 83). Tuloksena voi olla kahden (tai useamman) asian välille yllättäen löytyvä yhteys tai ristiriita, ja yhdistelykenttä voi myös edelleen kehittyä eteenpäin (mts. 83–84) – jopa yksittäisen runon kontekstissa, kuten myöhemmin tullaan huomaamaan. Sinänsähän nämä määrittelyt vastaavat perinteisen metaforateorian kuolleiden metaforien sekä metaforan uudistumisen ajatuksia (ks. esim. Beardsley 1962), mutta ne painottavat keskeisemmin tulkintaprosessin ajattelukaarien näkyväksi tekemistä.

Nämä tarkennukset kolmikon 1980-luvun kirjoituksiin ovat olennaisen tärkeitä: esimerkiksi Thomasin metaforiikka nojaa vahvasti vieraannuttamisefektille. Etenkin ihmisruumiin ja kosmoksen rinnastavat kielikuvat ovat usein yhdistelyllisesti yllättäviä. ”After the funeral” -runossa luonnehditaan edesmenneen Ann Jonesin elämää elonjäämisen synkkyudesta käsin, ja runon puhujalla on profeettallisen syvä puheen sävy: ”After the feast of tear-stuffed time [--] / I stand, alone [--] / [--] with dead, humped Ann / Whose hooded, fountain heart once fell in puddles / Round the parched worlds of Wales and drowned each sun” (Thomas 2000, 73).¹⁶ Kuvatusta henkilöstä muotoutuu

jopa melko jumalallinen kuva, kun hänen sydämensä vuotaa ylitse sateiksi, lätäköiksi, kosteutta janoavan maiseman ylle, ja lopulta hukuttaa – mieleen tulee Raamatun vedenpaisumus. Metafora on lähtökohdiltaan Lakoffin ja Johnsonin ELINVOIMA ON AINETTA -metaforan kaltainen projisoiminen, mutta siinä kerrostuu useampi eri ihmiskuvausta vasten kartoitettava lähtöaineskenttä. ”Fountain” ja jatkon ”puddle”- ja ”drown”-ilmaukset luovat erilaisia veteen liitettäviä mielikuvia (pulppuava, seisova, voimakas, tuhoisakin). Ruumiillisuutta korostaa ihmisen samastaminen keskeiseen ruumiinosaan (konventionaalisesti sydän on tunteiden majapaikka, tässä siis tuntevaa ihmistä merkitsevä synekdokee), sekä sana ”humped”, kyttyräinen, joka voi viitata konkreettisesti Ann Jonesin vartalon muotoon tai metaforisemmin tähän kumarana tai vaivaisena. Näitä kehyksiä yhdistää ajatus ruumiista (ylitsevuotavana) tilana, säiliönä.¹⁷ Kuvaavaa on, että tulkintavaihtoehtoja on useampia, kuten myös ”hukutettuja” maailmoja aurinkoineen. Monikolliset maailmat tuntuvat viittaavan siihen, kuinka ihminen suodattaa kaiken oman näkökulmansa läpi, ja rakentaa siten oman todellisuutensa. Muistotilaisuudessakin kukin kävijä jättää jäähyväiset itse tuntemalleen vainajalle, rakennetulle kuvalle, tavallaan siis aina eri henkilölle.

Toisinaan yhdistelykenttä kuitenkin jää edellä kuvattua näkymättömämmäksi, siis kun on päästy tulkintaan, kenttään ei tarvitse jäädä. Yhdistelykenttä tulee paremmin esille juuri, kun syntyvä projektio on epäkonventionaalinen, tai kun projektiossa ja ilmauksissa yhdistyvät epäsovivat asiat (Turner 1996, 89). Nämä aspektit liittyvät olennaisella tavalla toisiinsa, sillä kun projektio konventionaalistuu, niin käy myös siihen liitettäville ilmauksille, ja tällöin lähtöaineksen kategoriaa ikään kuin jatketaan, jolloin yhdistelykenttä häipyä näkyvistä ja muistuttaa enemmän jatkettua kategoriaa (mp.). Esimerkiksi ”After the funeral” -runossa esiintyvä ilmaus ”bent spirit” ei tunnu erityisen vieraannuttavalta, vaikka metaforinen ilmaus onkin (taustalla häämöttää Lakoffin ja Turnerin perusmetafora MIELI ON RIKKUVA OBJEKTI). Sen juuri on idiomiksi muotoutunut metafora ”broken spirit”, jota Thomas laajentaa ”rikkoutuneelle” läheisellä sanalla ”taipunut”, molemmat siis jonkin fyysisen objektin normaalitilasta vääristyneitä muotoja. Ilmaus kuitenkin rakentaa runon teemalle tärkeää Raamattu-yhteyttä, eikä siten ole vähäinen merkitykseltään, vaikkei suihkuavan sydämen lailla huomiota herätäkään. Lakoffin ja Turnerin analyysit eivät erityisesti huomioi kirjallisten alluusioiden roolia kartoitusprosessissa, mutta se on tärkeä lisäys malliin.

Erityisen tärkeän lähtökohdan ”After the funeral” -runon dynamiikalle muodostaa metafora TAPAHTUMAT OVAT TEKOJA, jossa staattiset asiat saavat aktiivisen toiminnan muodon. Metaforaan liittyy yhdistelyä Fauconnierin ja Turnerin (2002, 377–378) mukaan vahvasti leimaava periaate: tarve saattaa käsitteellisiä asioita inhimilliselle asteikolle (*human scale*). Thomas kuvaa muistotilaisuuden tunnelmaa

näin: ”[after the] Morning smack of the spade that wakes up sleep, / Shakes a desolate boy who slits his throat / In the dark of the coffin and sheds dry leaves, / That breaks one bone to light with a judgment clout” (CP, 73). Katkelma on runon alusta, jota on kritisoitu staattisuudesta: ensimmäinen aktiivinen verbi tulee vasta kahdennessatoista säkeessä (”I stand”) (ks. esim. Maud 2003, 1). Kuitenkin juuri staattisten tapahtumien aktiiviseksi tekeminen TAPAHTUMAT OVAT TEKOJA -metaforan kautta rakentaa runon tilanteelle kohtalokkaantuntuista dynamiikkaa: surija(t) ovat ruumiin äärellä, ja puhujan visualisoinnissa (”poika” viittaa mahdollisesti puhujaan ulkopuolelta katsottuna) suru manifestoituu siinä, miten arkinen ääni havahduttaa tämän itseensä-käpertyneestä epätoivosta äärimmäisen drastiseen surun ilmaukseen (kuvaannollinen kurkun auki viiltäminen arkussa).

Tämä rakennettu dynamiikka onkin niin hyperbolinen, että siinä hahmottuu tilanteelle jopa ironinen sävy: kyse ei ole ainakaan vielä elegisestä vainajan muistelusta, vaan surijoista itsestään, lukkiutuneina tuntemuksiinsa ja omaan dramatiikkaansa. Asetelmaa voi verrata Ann Jonesin ylitsevuotavan sydämen hukuttamiin moniin maailmoihin. Teknisesti ottaen siis ”morning smack of the spade” -tapahtumasta tulee aktiivinen toimija, joka havahduttaa surijan ilmentämään menetystä epätoivoisella teolla – mielessään, jos tilannetta luonnollistetaan. Yksityistä dramatiikkaa korostaa se, että kyynelten tai varsinaisen verenvuodatuksen sijaan tämä voi vain ”karistaa kuivat lehtensä” (taustalla toinen fyysinen metafora IHMISET OVAT KASVEJA), ei ole siis mitään ”todellista” surua annettavaksi. Ralph Maud kuvaa tätä toimijankaltaista aamuista lapion ääntä vastaavaksi eleeksi kuin lääkärin vastasyntyneelle antama läpsäytys (2003, 4), minkä rinnastuksen valossa fyysistetty havahtuminen edelleen korostuu (vrt. Aristoteleelläkin esiintyvä konventionaalinen metafora aamusta elämän sarastuksena ja kuolemasta elämän ehtoon). Kyse on siis poeettisesta itsetietoisuudesta, ei perinteisestä muistopuheen sävystä, mitä moisen banaalin metaforan varaan rakentaminen tuntuu selvästi alleviivaavan.

Metaforinen koherenssi ja metaforan koherenssi

Ilmaisullisesti itsetietoista runoa analysoitaessa nousee nopeasti esiin väistämätön aukko-kohta kognitiivisessa metaforateoriassa: kartoituksissa yleistettävät, ilmauksien taustalta löydettävät metaforat eivät ole aina suoraviivaisesti sidottavissa sanatason metaforisiin ilmauksiin. Toisaalta jos sidokset ovatkin osoitettavissa, se ei vielä sinänsä tarkoita suurta tulkinnallista arvoa, ja kompetentti lukija saattaa ilman kognitiivista terminologiaakin päätyä samaan tulkintaan (Johansen 2005). Kuten Lakoff, Johnson ja Turner ovat osoittaneet, monet konventionaalisista metaforista ovat osa jokapäiväistä kielenkäyttöämme ja ajatteluamme, ja niihin liittyvä kokemus ja tieto voi hyvin aktivoitua lukuprosessissa kategorioita tuntematta. Lisäksi arkikielen mekanismeja avaava teoria

yksinkertaistaa kaunokirjallisen tekstin kokonaisuudessa vaikuttavia uutta luovia metaforia. Edellä esitetyissä tulkinnoissa pohjalle löytyi helposti konventionaaliset kognitiiviset metaforat, mutta varsinaiseen tulkintaan pääsemiseen tarvittiin myös esimerkiksi ymmärrystä hyperbolisuudesta, sanojen monimerkityksisyydestä runon kontekstissa (esimerkiksi sana "humped") ja kulttuurisesta kontekstista (ruumiinvalvoajat, lääkärin ele). Tämän ongelman toki esimerkiksi Turner myöntääkin, vedoten teoriasaan rakentavan eräänlaista yleisempää "kielioppia" (Turner 1996, 58).

Yhtenä ratkaisuna on käsitteellisten tasojen selkeä erottelu. Peter Stockwell on omissa kirjoituksissaan painottanut, ettei sanatason metaforia tule samastaa kognitiiviseen metaforaan, joka on käsitteellinen, yleisluontoinen tulkinnan malli (2002, 105). "After the funeral" -runossa esiintyy monenlaisia laajasti ymmärrettyä metaforan realisaatioita: vertauksia: "her flesh was meek as milk"; neologismeja: "windshake of sailshaped ears"; sanaleikkejä: "blinds down the lids". Näistä etenkin kaksi jälkimmäistä ovat Thomasille hyvin tyyppillisiä tyylikeinoja. Eagletonin siteeraama säe on lausemetafora, jota voisi tulkinnassani runosta kutsua myös venytetyksi metaforaksi (vrt. metafyyssikoiden "conceit"). Kategorisointia voisi jatkaa pitkästikin, mutta se ei ole tämän artikkelin tavoitteena; yleisluontoisesti todettakoon, että uusia yhteyksiä luova konventiotietoisuus läpäisee "helpoimmankin" Thomasin kielen kuvallisuuden.

Thomasin kuvakieliarsenaalin laajuus kuitenkin alleviivaa toista mainittua ongelma-kohtaa, uutta luovan kielikuvan ahdasta roolia kognitiivisessa metaforateoriassa. Lakoff ja Turner esittävät ideaalisten kognitiivisten mallien käyttöön rajoituksen, joka tulee esille uuden kokemuksen jäsentämisessä. He kutsuvat tätä rajoitusta *invarianssi-periaatteeksi*, ja sen ydinajatus on, että metaforisessa kartoittamisprosessissa lähtöaineksen skemaattinen olemus, kognitiivinen typologia, säilyy (Lakoff 1990, 54). Mark Turner tarkentaa, ettei käsitteellistävää projisoiminen metaforan lähtöaineksestä kohteeseen ole mielivaltaista, vaan prosessia ohjaa ristiriidan välttäminen kohteen sanelemalla skemaattisella tasolla (Turner 1996, 31). Käytännössä siis lähtöaineksen olemusta vastaan ei saa rikkoa, eli jos esimerkiksi elämää kuvataan matkana, invarianssihypoteesin mukaan metafora ei voi rakentua sen konventionaalisesti tuotettua olemusta vastaan, vaikkapa siten, että Ann Jonesin matkalla ei olekaan ajatuksellisesti päätepistettä.

Näin ollen "After the funeral" -runossa esiintyvä ilmaus "this monumental / Argument [--], gesture and psalm / Storm me forever over her grave" (CP, 74) voitaisiin tulkita invarianssiperiaatetta vastaan rikkovaksi: jos perusmetafora taustalla on muotoa IHMISEN LUOMISVOIMA ON LUONNONVOIMA, muunnetaan luonnonvoiman eli myrskyn olemusta tässä ikuisesti kestäväksi hetkellisen sääilmiön sijaan. Toisaalta tähän on koko metaforan pointti: puhujan argumentointi on Raamatun tekstin kaltaisesti jotakin fyysistä todellisuutta voimakkaampaa, joka jää elämään. Peter Stockwell (1999, 128) huomauttaakin, ettei tällainen rikkomus voi olla

mitenkään eksplisiittisesti rajattavissa, koska metaforinen kartoittaminen on nimenomaan prosessi, ja aines, jonka invarianssista puhutaan, määrittyy vasta tulkinnassa. Stockwell tiivistää, että invarianssiperiaate yksisuuntaistaa tulkinnan linjat: vaihtoehtojen yhteisvaikutuksen merkitys kapenee, ja malli toimiikin lähinnä arkisissa metaforissa (mts. 132).¹⁸ Sen sijaan juuri rinnakkaiset mahdolliset tulkinnat ovat itsetietoisien, ambivalenssilla pelaavan runouden (kuten Thomasin lyriikan) keskeinen voimavara, joka ylittää kognitiivisen metaforateorian arkiseen kielen kuvallisuuteen nojaavat rajat.

Kognitiivinen metafora siis avaa mahdollisuuden konventiotietoiselle lyyrille ilmaisulle, mutta ei taivu Lakoffin, Johnsonin ja Turnerin mallissa radikaalisti ja kauaskantoisemmin uudistavan metaforiikan kuvaajaksi. Turnerin (1996, 89) mukaanhan yhdistelykenttä on usein näkymätön tulkintaväline, joka toimii ikään kuin tulkinnassa syntyvien kategorioiden jatkeena. Jatkamisen ja laventamisen mekanismit sopivatkin invarianssimalliin, mutta esimerkiksi negaatiota hyödyntävät ja konventioita komentoivat metaforat ovat korostuneen kaksisuuntaisia, lähtöaineskenttien suhteen yhteisvaikutteisempia, kuten edellä esitetyt Thomasin säkeet. Lisäksi usein metaforassa vaikuttavat osatekijät eli kohde ja lähde ovat intuitiivisia, ja tulkinnan rooli vaihtelee myös kulttuurisesti jaetuissa kartoituksissa (Stockwell 1999, 130; Steen 1994, 16–17). Käytännössä merkityksenmuodostukseen liittyy kontekstin ja tekstievidenssin vuorovaikutuksen kautta kumulatiivisuutta ja ennakointia (Stockwell 1999, 130–131), ja yhdistelymallille rakentuvista luennoista onkin hankala erotella intuitiivisia, lukijan kompetenssista nousevia ja kognitiivisia perusmetaforia jäljittäviä ja avaavia tulkintoja.¹⁹ Mallin ongelmat muistuttavat näin kirjallisuustiedettä vaivaavasta ikäsuusongelmasta (ks. Johansen 2005): miten teoreettisen apparaatin avulla tuotettu luenta sitoutuu kiinteästi itse teoriaan, eli ei ole vain kompetentti analyysi löyhästi sidottuna teoreettisen kehukseen?

Asian havainnollistamiseksi palaan Eagletonin parhaamaan kohtaan ”After the funeral” -runossa. Säte esiintyy runon loppupuolella:

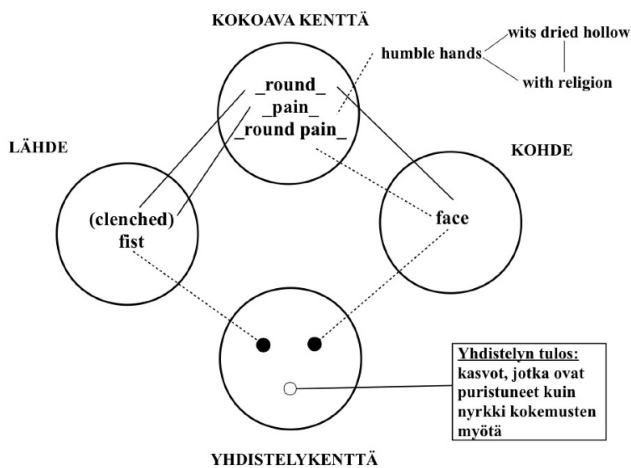
I know her scrubbed and sour humble hands
Lie with religion in their cramp, her threadbare
Whisper in a damp word, her wits dried hollow,
Her fist of a face died clenched on a round pain;
And sculptured Ann is seventy years of stone.
These cloud-sopped, marble hands, this monumental
Argument of the hewn voice, gesture and psalm,
Storm me forever over her grave [–]
(CP, 74.)

Aiemmin esitetty ”pyöreän kivun” tulkintahan perustui vastakohtalle, jolloin invarianssiperiaatetta ei varsinaisesti rikota, vaan metafora toimii Lakoffin ja Turnerinkin yhdeksi kognitiivisen metaforan toimintatavaksi mainitseman periaatteen eli negaation kautta. Sen sijaan yhdistellyllisesti hankalampi on koko lausemetaforan ”fist of a face died clenched on a round pain” tulkinta. Ilmaus on tuntuva fyysinen, mutta kovin helposti sen taustalle ei löydy fyysistämisperiaatteen mukaista propositio-muotoista perusmetaforaa, mikä tässä vaiheessa muistuttaakin Eagletonin väitteestä: ”säe on enemmän groteski kuin kuvaava.” (Eagleton 2007, 30.) Säettä voidaan kuitenkin nyt lähestyä erittelemällä tulkintaprosessia tarkemmin.

Nyrkiksi puristuva käsi yhdistyy ensin ajatukseen pyöreistä kasvoista, kasvothan tässä ovat puristuneena joksikin. Nyrkin ja pyöreän kivun konnotaatioihin taas lukeutuu aluksi jonkinlainen väkivallan mahdollisuus, mutta koska ajatukselle ei löydy lisätukea, se rajautuu pois. Pakonomainen puristusote täytyy motivoida jotenkin toisin. Kasvot ja nyrkki saadaan yhdistettyä toisiinsa selkeämmin vasta kun katsotaan ympäröiviä säkeitä: aiemmin puhutaan nöyristä, joskin happamista käsistä ja uskonnon aiheuttamasta kouristuneisuudesta, ja naisen mieli on ”kuivunut ontoksi”. Näin käsiin kohdistuu suurempi painoarvo ja ne tuntuvatkin edustavan (metonymisesti) jotain enemmän: jynssätyt ja nöyrät kädet voivat viitata niin kovan työn kulutukseen kuin uskonnollisen elämäntutkimuksen aiheuttamaan nöyryyteenkin.

Toisaalta kädet ovat myös happamat, mikä voi olla konkreettinen seuraus työstä, mutta myös metaforisempi indikaatio (ehkä salatusta) tyytymättömyydestä. Uskonollisuuden tuoma nöyryys korostuu edelleen seuraavan säkeen kouristuneissa käsissä, ne ovat ikään kuin rukoilun ja tietyn elintavan lamauttamat ja sitomat, lopulta ehkä jähmettämätkin. Samaan tulkintaan yhdistyisi ontoksi kuivunut mieli, se on kuin imetty kuiviin omista ajatuksista. Tämän yhdistelyketjun jälkeen ”pyöreä kipu” hahmottuu tylpäksi juuri siinä mielessä, että ei ole mitään omaa ajatusta esilletuotavaksi tai mitään merkittävää reaktiota aikaansaavaa. Näin kasvotkin ilmentävät sitä samaa kramppiutumista, joka käsiin on tullut työn ja turhan (kristillisen) nöyryyden myötä, ja nyrkkiin yhdistyvät vielä harmistumisen ja sisuuntumisen konnotaatiot.

Yhdistelyprosessia kuvataan yleensä ympyräkaavioin. Juuri läpikäytyä yhdistelyketjua on mahdotonta esittää yksinkertaisella piirroksella, mutta ”fist of a face”-lausemetaforan hahmottaminen yhdistelymallille uskollisesti kertoo jotain olennaista havaitusta prosessuaalisuudesta:

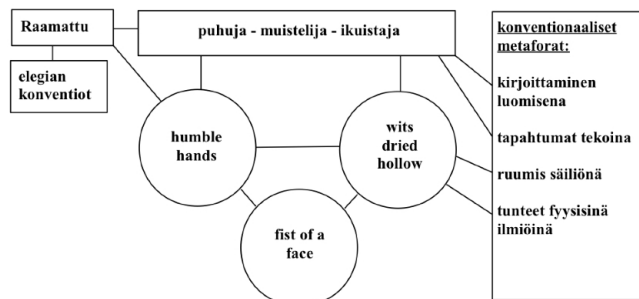
Lähteenä oleva nyrkki yhdistyy kokoavassa kentässä sekä ilmaukseen "round" (muoto) että ilmaukseen "pain" väkivallan konnotaatioiden kautta, mutta kohde ensin vain pyöreyyteen kasvojen muotona: "round pain" -ilmaukseen saadaan linkki vasta ympäröivien säikeiden tuoman lisävalaisun jälkeen. Sanojen monimerkityksisyys korostuu, ja yhdistelykentän muodostuminen lykkääntyy, kunnes on huomioitu kramppiutuneet, rukoilevat kädet sekä niihin liittyvä mieli ja uskonnon rooli. Kartoituskaavion reunoilla olevista ilmauksista voisi tehdä omat vastaavat kaavionsa, mutta ne eivät tässä kohtaa tuottaisi erityisen arvokasta lisäinformaatiota; tärkeää on huomata, että yhdistelykentät ovat vuorovaikutuksessa.

Runosta voi vielä löytää muun muassa perusmetaforat FYYSISET JA EMOTIONAA LISET TILAT OVAT ENTITEETTEJÄ IHMISEN SISÄLLÄ, KASVOT IHMISEN EDUSTAJANA ja MIELI ON TILA, mutta niiden päälleliimaaminen näin kompleksiseen runoon ei siis ole varsinaisesti tulkitsemista. Merkityssuhteiden ja runon teeman avaaminen vaatii herkempää ja kaunokirjallisesti konventio-tietoisempaa luentaa. Keskeistä roolia yllä esitettyyn tulkintaan pääsemisessä näytteli nimenomaan *metaforien verkosto*, joka itse asiassa jatkuu runossa vieläkin edemmäs, kun puhuja nostaa itsensä jälleen selvemmin esiin – verkostosta muotoutuu eräänlainen venytetty metafora. Tämänkaltaisessa metaforisesti hyvin tiheässä, vieraannuttavia ilmauksia vyöryttävässä runossa ilmauksia yhdistävän metaforisen koherenssin hahmottaminen onkin hedelmällisempi tapa lähteä tulkitsemaan runoa kuin tyyli-keinoja erittelevä tai pelkkiä kognitiivisia perusmetaforia luetteleva lähestymistapa.

"After the funeral" -runossa siis ruumis ja erityisesti kädet ilmentävät paitsi runo-puheen kohteen muisteltua elämää, myös puhujan itsensä pyrkimystä ikuistaa kielessä ("marble hands"). Suru, paine sosiaalisesti oikeanlaisen surun toteuttamiseen ja muista-

misen vaikeus ovat fyysisiä ilmiöitä (vrt. perusmetafora TUNTEEN VAIKUTUS ON FYYSINEN KONTAKTI). Tätä sosiaalista aspektia korostaa etenkin se, miten runo on groteskiudessaan ja koruttomassa vainajan kuvauksessaan hyvin tietoinen elegiagenren kaunopuheisuuden konventioista: se kääntää ne vieraannuttavasti toisenlaiseen kulmaan, aivan kuten runokieli kognitiiviset perusmetaforatkin. Läsä on myös se konventionaalinen ajatus, että elegia tuo muistelullaan vainajan ikään kuin takaisin eloon hetkeksi, lähelle puhujaa. Toisin sanoen runoa kantaa toive siitä, että muistaminen kielessä estää ihmiselämän täydellisen unohtumisen, mikä yhdistyy ajatukseen kirjoittamisesta luomisena, muistuttaen Raamatusta (joka runossa useaan otteeseen esiintyykin). Relevantti raamatullinen perusmetafora olisi muotoa JUMALA ON SANA.

Runon tulkitsemiselle on aivan olennaista havaita mainittu kahtalaisuus: korskea ajatus sanojen ikuistavasta voimasta (elegian piirteet, Raamattu) ja vainajan (ja suremisen konventioiden) koruton, tuntuva fyysinen kuvaaminen (keskeisenä, laajentuneena metaforana kouristuneet kädet). Tämän ristiriidan läpi suodatettuna metaforien verkosto tuntuu läpitunkevan itsetietoiselta, ironiseltakin, ja vaatii perusmetaforatarkastelun nostamista toiselle, vastaavalla tavalla tietoiselle tasolle. Edellä esitettyä kaaviota voisi täydentää seuraavalla tiivistyksellä yhdistelyä tukevista tekijöistä:

Oikeastaan ilmauksien ja puhujan väliin olisi vielä sijoitettava puhujan (ironinen) etäisyys tai suodatin, joka näkyy esimerkiksi hyperbolisuutena tai toisteisuutena. Kaavion hierarkia loppuu tässä puhujaan, jonka piikkiin luetaan rakenteelliset itsetietoisuudet ja tyylikeinoilla sekä intertekstuaalisilla viittauksilla operoiminen. Ajatusmallia voisi toki tutkimuspainotuksesta riippuen jatkaa tekijälinkityksiin tai lukijan konstruoinnin yksityiskohtiin, jotka molemmat ovat painotusalueita kognitiivisessa runontutkimuksessa.

Lakoff ja Turner kirjoittavat, että konventionaalisten metaforien tunnistaminen runon tulkinnassa ohjaa koherenssiin pyrkivää lukijaa. Metaforien kytkeytyminen tun-

tuu konventioihin perustuessaan luonnolliselta, mikä johtuu erityisesti siitä, että teksti resonoi lukijan kokemuksen kanssa, mutta toisaalta myös jatkaa ja haastaa sitä. (Lakoff & Turner 1989, 89.) Thomasin kielikuvat ovatkin toki tyypillisesti toistolle ja muuntelelulle perustuvia, mutta monesti enemmän edellä kuvatun kaltaisesti ristiriitaisuuksien ja vieraannuttamisen kuin arkisen luonnollisuuden avulla toimivia. ”After the funeral”-runossa surijoiden tuntemusten kuvaaminen monimutkaisilla, äärimmäisen fyysisillä, jopa hyperbolisilla ilmauksilla etäännyttää niin paljon, että lukija tulkitsee myös puhujan osalta tilanteeseen jonkinlaista ironista etäisyyttä. Merkittävää on, että näistä tulkinnansisäisistä konflikteista muodostuu kuitenkin ketju, jota voi verrata Lakoffin ja Turnerin koherenssijatukseen. Ne muuntelevat sitä käsitystä, joka on muotoutumassa kokemuksen ja tietämyksen pohjalta – yhdistelykentät ovat vuoro vaikutuksessa keskenään ja suhteessa lukijan kompetenssiin tulkintaprosessissa.

Lopuksi

Lakoffin ja Turnerin kognitiivisen metaforan tulkintaan kytkemä invarianssiperiaate on arki ajattelun rajoihin perustuvana tulkintaohjeena kokonaistulkinnan sovittelumahdollisuudet ohittava malli. Se siis määrittelee, että konventionaalistunut aines on tehtävä metaforiseksi siten, että pohjamateriaali säilyttää tunnistettavat maneerit. Näin esimerkiksi monitulkintainen kielikuva olisi tulkittava perinteisimmällä tavalla riippumatta runon kontekstista. Peter Stockwell (1999, 137) nostaa esiin sen tärkeän kysymyksen, mitä kaikkea lähtöaineksesta itse asiassa viedään mukana kohteeseen metaforan kognitiivisessa tulkinnassa. Lakoffin ja Turnerin mukaanhan runon (metaforinen) koherenssi rakentuu siinä, miten lukijan kokemus ja tieto saadaan resonoimaan kuvallisuuden kautta, samalla kun rakennetaan uusia yhteyksiä. Tällä tavalla syntynyt metafora tuottaa tunnistettavuudesta kumpuavaa tyydytystä, mutta samalla radikaalin uudentyypinen metafora jää oppositioon, eli luennat ovat pahimmillaan pääosin odotuksenmukaisia sanan huonoimmassa merkityksessä.

Näin ei tietenkään tarvitse olla, kun tulkinnassa muistetaan ja tehdään eksplisiitiseksi yhdistelyn prosessiluontoisuus. Lakoffin ja Turnerin metaforisen koherenssin ajatuksen voi mieltää vieraannuttavammankin runon kokoavaksi kehykseksi, jos ei takerru perusmetaforien muotoseikkoihin vaan näkee ne riittävän etäältä. Asiaa voi valottaa hieman toisenlaisesta teoreettisesta näkökulmasta käsin. Richard Bradford (1997, 24) lisää perinteiseen metaforaan kolmannen komponentin (”tenor”- ja ”vehicle”-komponenttien lisäksi), nimittäin perustan (*ground*), joka on temaattinen, runon kielikuvia yhdistävä konteksti tai motivaatio. Tätä perustaa vasten ajateltuna ja suhteutettuna metafora ei erotu tekstistä samoin kuin yksittäinen arkikielessä käytetty metafora, jonka ympärille usein ei ole tarkoituksenmukaista rakentaa verkostoa (mts. 28).²⁰ Näin Thomasinkaan runoissa yksittäisiin metaforisiin, silmiinpistäviltä tuntuviin

ilmauksiin ei ole syytä takertua, vaan koettaa etsiä niille motivaatiota ja yrittää uudelleen. Parhaimmillaan kognitiivinen metafora voikin nousta haastavankin runouden tulkintavälineeksi, jos sitä lähestytään perusmetaforien luetteloinnisen sijaan tulkinnallisena kehyksenä, joka yhdistää ja siten avaa yksittäisiä ilmauksia. Ajatuksen testaamiseen tarvitaan runokeinojen historiaa tuntevaa ”case study” -tyyppistä tutkimusta.

Lakoffin ja Johnsonin (1999) argumentoinnissa perinteistä metaforateoriaa – jota ei erityisesti yksilöidä tutkijoihin tai koulukuntiin – vastaan onkin nähdäkseni kyse nimenomaan käsitteellisen metaforan tahallisen poleemisesta puolustamisesta kielellä pelaavaa, taiteellista korukuvio-metaforaa vastaan, tai sen orjallista tulkintaa vastaan paremminkin. Lakoff ja Johnson siis asettavat vastakkain asiat, jotka eivät määritelmän- sisäisesti ole vastakkaisia: erilaiset poeettiset, itseensä huomiota kiinnittävät metaforiset ilmaukset eivät uhkaa käsitteellisen metaforan olemassaoloa, vaan ovat sen ilmentymää erilaisin kompleksisin tavoin. Monet tutkijat, esimerkiksi Gerard Steen, ovatkin kritisoineet kognitiivisen käänteen jälkeistä keskustelua käsitteellisen metaforan ja sen poeettisten kielellisten ilmentymien välisen sillan puolivillaisesta tutkimisesta (Steen 1994; 1999, 499–501, 503). Nämä kaksi tulee tunnistaa eri tason käsitteiksi, eikä kumpaakaan ole syytä unohtaa, kun kyseessä on kognitiivisen *poetiikan* lähtökohdat. Vaikeastilähestyttävällä tekstilläkin on oma koherenssinsa, jota tulkinnassa tavoitellaan – tietenkin muistaen, että palapeli ei koostu vain yhdenlaiseksi yhdistelykentäksi.

Viitteet

¹ Lainausten suomennokset A.P.

² Haapalan *Lentävä hevonen* -arvostelusta (*Avain* 1/2008) käytiin parin numeron (*Avain* 3/2008 ja 4/2008) verran lähinnä käsitelmärittelyllistä runon puhujaa ja puhetilannetta koskevaa keskustelua. Kritiikin kohdista yleisesti todettakoon, että yhdyin näkemykseen kokoelman lähteiden käytön epätasaisuudesta, esimerkiksi Johanna Krappe (2007) ei taustoita kognitiivista metaforaa kovinkaan perusteellisesti.

³ Kajanneksen väitöskirja tosin on kognitiivinen tutkimus hyvin väljässä, paljolti temaattislähtöisessä merkityksessä: Kajannes (2003, 11) toteaa johdannossaan, että ”[k]ognitiivinen ote tarjoaa lyriikan luentaan näkökulman, ei varsinaista metodologiaa.” Kognitiivinen teoria on kuitenkin hänen mukaansa tuottanut ”merkittäviä tuloksia” (mts. 17), joille lähteeksi tarjotaan Kajanneksen omaa artikkelia (2000). Artikkelissa ei kuitenkaan erityisen tarkasti hahmotu se, millaisia *välineitä* esimerkiksi kognitiivinen metaforateoria antaa ”lyriikan kognitiivisuuden monipuoliseen analyysiin” (Kajannes 2000, 66).

⁴ Vieraannuttamisen (*ostranenie*) periaate kaunokirjallisen tekstin ominaisuutena on peräisin venäläisen formalismin piiristä, ks. esim. *Venäläinen formalismi* (2001).

⁵ Käsitteellisen tarkkuuden vuoksi liitän tähän Eagleton-sitaatin alkukielellä: ”[–] pains are plainly not round. The image only works if we subscribe to a version of the way the world is which we know to be false. As a result, the line is more grotesque than illuminating. Though it is meant to be abrasively physical, it is conceived in the head rather than the guts. It is the kind of conceit that might occur to you after a hard night on the town, one you might even scribble

down excitedly at two o'clock in the morning; but to commit it to paper in the sober light of day and release it to the general public betrays an alarming lack of judgement. This is not to say that while reading literary works we do not sometimes provisionally accept assumptions or hypotheses which we would not readily sign up to real life. This is known as the suspension of disbelief. But there are limits to our disbelief, just as there are to our faith." (Eagleton 2007, 30.)

⁶ Kognitiivinen metaforateoria ei tässä sinänsä tietenkään tee uutta keskustelunavausta, ks. esim. Ricoeur 1978. Monen kognitiivista metaforateoriaa edeltäneen teoreetikon mielestä runon tapauksessa hedelmällisempää olisi puhua konventionaalisuuden *asteesta*, sillä metaforinen kieli on nimenomaan perusteiltaan kielellistä kokemustamme uudelleen muokkaavaa.

⁷ Tutkimuskentän hajaantuminen kolmeen päälinjaan, psykologiseen, kielitieteelliseen ja kirjallisuustieteelliseen, monimutkaistaa myös käsitteiden ja tarkan analyysin käytännön toteutuksia. Kirjallisuustieteelliset sovellukset muun muassa tekoälytutkimuksesta ja psykologiasta lainatuista teoreettisista lähtökohdista ovat osaltaan väistämättä kognitiivisia prosesseja yksinkertaistavia.

⁸ Lakoffin ja Turnerin (1989, 67) jaottelun mukaan poeettisen metaforan toimintatavat ovat käytännössä konventiotietoon perustuvaa jatkamista, laventamista tai kyseenalaistamista. Kokonaan uuden metaforan luominen taas voi olla useamman konventionaalistuneen metaforan oivaltavaa käyttöä, ja poeettinen metafora voi lisäksi kommentoida konventiorajoja itseään (emt.).

⁹ Mark Turner (1996, 57) korostaa teoksessaan *The Literary Mind*, että merkitys on perusteiltaan vertauskuvallista ja ”kirjallista” (”literary”).

¹⁰ Jälleen on mainittava, että käsite on kirjallisuustieteessäkin kognitiivista teoriaa vanhempaa perua, muun muassa Paul Ricoeur on sitä omassa metaforatutkimuksessaan väläytellyt (ks. Ricoeur 1978).

¹¹ Kulttuurisen tiedon ja sovellettavien skeemojen konkreettista käyttöä ei ole kognitiivisessa kirjallisuudentutkimuksessa juuri kartoitettu, ks. kuitenkin Eubanks 1999.

¹² Suomeksi perinteisestä, poeettisesta metaforasta on kirjoittanut esimerkiksi Raili Elovaara (1992); ks. myös Haapala (2003; 2005) ja Krappe (2007). Erityisen kattavaa kirjallisuustieteellisesti orientoitunutta, suomenkielistä yleisyyttä ei kuitenkaan toistaiseksi ole.

¹³ Tällaisten kompleksisten ilmausten taustalta (mahdollisesti) löytyvät perusmetaforat esitetään muodossa A ON B, missä A viittaa kohteeseen ja B lähteeseen (Lakoff & Turner 1989, 59).

¹⁴ Käsitteille ei tietääkseni ole vakiintuneita suomennoksia. Käytän omia suomennoksiani englanninkielisten termien sijaan.

¹⁵ ”Blend” on terminä tutkimusalan hankalimpia suomentaa, koska siitä johdetaan myös koko teoreettisen mallin nimi ”blending”. Tyydyn suomentamaan sen tässä yhdistelykentäksi, ja ”blendingiin” viittaan jatkossa yhdistelynä.

¹⁶ Tästä eteenpäin viittaan teokseen lyhenteellä *CP*.

¹⁷ Ruumiillisuudesta ja ihmisestä säiliönä on kirjoittanut esimerkiksi Jarna M. Laitinen (2000), joskaan ei varsinaisesti kognitiivisen metaforan näkökulmasta, sekä Johanna Krappe (2007).

¹⁸ Vrt. myös Paul Ricoeurin metaforan ikoninen momentti: ”In symbolizing one situation by means of another, metaphor ‘infuses’ the feelings attached to the symbolizing situation in the heart of the situation that is symbolized” (Ricoeur 1978, 190).

¹⁹ Tämä siitäkkin huolimatta, että Fauconnier, Turner ja muut aivan viime aikoina kognitiivista runontutkimusta tehneet tutkijat, kuten Margaret H. Freeman (esim. 2005), usein pyrkivät havainnollistamaan yhdistelyprosessia mahdollisimman seikkaperäisinä kaavioina.

²⁰ Vastaava ajatus on Benjamin Hrushovskin *viitekehysanalyysissa* (1984), joka rakentaa viitekehysten verkostolla Lakoffin ja Turnerin metaforiseen koherenssiin verrattavan mallin. Erona on, että viitekehysten verkosto rakentuu tulkinnassa *runon kokonaisuuden ehdoilla*, vaikkakin suhteessa ulkoihin (geneerisiin ja kulttuurisiin) viitekenttiin. Mallien yksityiskohtaisella vertailulla (jollaiseen ei tässä artikkelissa ole resursseja) voisikin kenties valottaa kognitiivisen metaforateorian ongelmakohtia. Lakoffia, Johnsonia ja Turneria on toki jo kritisoitu paljonkin, muun muassa mallinsa teoreettisen perustan ja temaattisten tulkintojen historiattomuudesta (esim. Olaf Jäkel 2003, ks. Antti Salminen 2009).

Lähteet

- BEARDSLEY, MONROE C. 1962: The Metaphorical Twist. – *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 22, nro 3, 293–307.
- BRADFORD, RICHARD 1997: *Stylistics*. Lontoo ja New York: Routledge.
- CULLER, JONATHAN 1983: *The Pursuit of Signs: Semiotics, Literature, Deconstruction*. London: Routledge & Kegan Paul.
- EAGLETON, TERRY 2007: *How to Read a Poem*. Oxford: Blackwell Publishing.
- ELOVAARA, RAILI 1992: ”Olen tyhjä huone”. *Tutkielma sanataiteen metaforista ja symboleista*. Helsinki: Yliopistopaino.
- EUBANKS, PHILIP 1999: The Story of Conceptual Metaphor: What Motivates Metaphorical Mappings? – *Poetics Today*, vol. 20, nro 3, 419–442.
- FAUCONNIER, GILLES & MARK TURNER 2002: *The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind’s Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- FREEMAN, MARGARET H. 2005: The Poem As Complex Blend: Conceptual Mappings of Metaphor in Sylvia Plath’s ‘The Applicant’. – *Language & Literature*, vol. 14, nro 1, 25–44.
- GROSS, SABINE 1997: Cognitive Readings; or, The Disappearance of Literature in the Mind. *Poetics Today*, vol. 18, nro 2, 271–297.
- HAAPALA, VESA 2003: Sokeus ja oivallus. Metaforan retoriikkaa Friedrich Nietzschen ja Edith Södergranin teksteissä. Teoksessa *Kuvien kehässä. Tutkielmia kirjallisuudesta, poetiikasta ja retoriikasta*. Toim. Vesa Haapala. Helsinki: SKS- 54–92.
- HAAPALA, VESA 2005: *Kaipaus ja kieltö. Edith Södergranin Dikter-kokoelman poetiikkaa*. Helsinki: SKS.
- HAAPALA, VESA 2008: Runon puhujasta, puhetilanteesta ja puheenomaisuudesta. – *Avain* 4/2008, 84–87.
- HRUSHOVSKI, BENJAMIN (HARSHAW) 1984: Poetic Metaphor and Frames of Reference. – *Poetics Today*, vol. 5, nro 1, 5–43.

- JACKSON, TONY E. 2002: Issues and Problems in the Blending of Cognitive Science, Evolutionary Psychology, and Literary Study. – *Poetics Today*, vol. 23, nro 1, 161–179.
- JOHANSEN, JØRGEN DINES 2005: Theory and/vs. Interpretation in Literary Studies. Teoksessa *Cognition and Literary Interpretation in Practice*. Toim. Harri Veivo, Bo Pettersson & Merja Polvinen. Helsinki: Yliopistopaino. 241–266.
- JOHNSON, SAMUEL 1990: The Life of Cowley. Teoksessa *Samuel Johnson*. Toim. Donald Greene. Oxford: Oxford UP. 677–697.
- KAJANNES, KATRIINA 2000: Kognitiivinen kirjallisuudentutkimus. Teoksessa *Kirjallisuus, kieli ja kognitio. Kognitiivisesta kirjallisuuden- ja kielentutkimuksesta*. Toim. Katriina Kajannes & Leena Kirstinä. Helsinki: Helsinki UP. 48–80.
- KAJANNES, KATRIINA 2003: *Intohimo näkemiseen. Lassi Nummen varhaislyriikan kognitiivinen tulkinta*. Helsinki: SKS.
- KRAPPE, JOHANNA 2007: Monimerkityksinen metafora. Teoksessa *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisu Kesonen & Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino. 145–166.
- LAITINEN, JARNA M. 2000: Ruumis ja metaforat. Teoksessa *Kirjallisuus, kieli ja kognitio. Kognitiivisesta kirjallisuuden- ja kielentutkimuksesta*. Toim. Katriina Kajannes & Leena Kirstinä. Helsinki: Helsinki University Press. 81–100.
- LAKOFF, GEORGE 1990: The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based on Image-Schemas? *Cognitive Linguistics*, vol. 1, nro 1, 39–74.
- LAKOFF, GEORGE & MARK JOHNSON 1980: *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- LAKOFF, GEORGE & MARK JOHNSON 1999: *Philosophy in the Flesh*. New York: Basic Books.
- LAKOFF, GEORGE & MARK TURNER 1989: *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- MAUD, RALPH 2003: *Where Have the Old Words Got Me? Explications of Dylan Thomas's Collected Poems*. Cardiff: University of Wales Press.
- PESONEN, PEKKA & TIMO SUNI (TOIM.) 2001: *Venäläinen formalismi*. Suom. Timo Suni. Helsinki: SKS.
- RICOEUR, PAUL 1978: *The Rule of Metaphor: Multi-disciplinary Studies of the Creation of Meaning in Language*. Lontoo: Routledge & Kegan Paul.
- SALMINEN, ANTTI 2009: Tulkinnan syövästä kielikritiikkiin. – *Niin & Näin*, nro 61, 2/2009, 63–64.
- STEEN, GERARD 1994: *Understanding Metaphor in Literature. An Empirical Approach*. Lontoo ja New York: Longman.
- STEEN, GERARD 1999: Analyzing Metaphor in Literature: With Examples from William Wordsworth's 'I Wandered Lonely as a Cloud'. – *Poetics Today*, vol. 20, nro 3, 499–522.

- STOCKWELL, PETER 1999: The Inflexibility of Invariance. – *Language & Literature*, vol. 8, nro 2, 125–142.
- STOCKWELL, PETER 2002: *Cognitive Poetics: An Introduction*. Lontoo: Routledge.
- STOCKWELL, PETER 2005: On Cognitive Poetics and Stylistics. Teoksessa *Cognition and Literary Interpretation in Practice*. Toim. Harri Veivo, Bo Pettersson & Merja Polvinen. Helsinki: Yliopistopaino. 267–282.
- THOMAS, DYLAN 1985: *The Collected Letters*. Toim. Paul Ferris. Lontoo ja Melbourne: J. M. Dent.
- THOMAS, DYLAN 2000: *Collected Poems 1934–1953*. Toim. Walford Davies & Ralph Maud. Lontoo: Phoenix.
- TURNER, MARK 1996: *The Literary Mind*. New York ja Oxford: Oxford UP.
- VIIKARI, AULI 1990: Lyriikan runousoppia. Teoksessa *Runousopin perusteet*. Toim. Mervi Kantokorpi, Pirjo Lyytikäinen & Auli Viikari. Helsinki: Palmenia-kustannus. 39–102.

Liite

After the Funeral

(In Memory of Anne Jones)

After the funeral, mule praises, brays,
 Windshake of sailshaped ears, muffle-toed tap
 Tap happily of one peg in the thick
 Grave's foot, blinds down the lids, the teeth in black,
 The spittled eyes, the salt ponds in the sleeves,
 Morning smack of the spade that wakes up sleep,
 Shakes a desolate boy who slits his throat
 In the dark of the coffin and sheds dry leaves,
 That breaks one bone to light with a judgment clout,
 After the feast of tear-stuffed time and thistles
 In a room with a stuffed fox and a stale fern,
 I stand, for this memorial's sake, alone
 In the snivelling hours with dead, humped Ann
 Whose hooded, fountain heart once fell in puddles
 Round the parched worlds of Wales and drowned each sun
 (Though this for her is a monstrous image blindly
 Magnified out of praise; her death was a still drop;

She would not have me sinking in the holy
Flood of her heart's fame; she would lie dumb and deep
And need no druid of her broken body).
But I, Ann's bard on a raise hearth, call all
The seas to service that her wood-tongued virtue
Babble like a bellbuoy over the hymning heads,
Bow down the walls of the ferned and foxy woods
That her love sing and swing through a brown chapel,
Bless her bent spirit with four, crossing birds,
Her flesh was meek as milk, but this skyward statue
With the wild breast and blessed and giant skull
Is carved from her in a room with a wet window
In a fiercely mourning house in a crooked year.
I know her scrubbed and sour humble hands
Lie with religion in their cramp, her threadbare
Whisper in a damp word, her wits dried hollow,
Her fist of a face died clenched on a round pain;
And sculptured Ann is seventy years of stone.
These cloud-sopped, marble hands, this monumental
Argument of the hewn voice, gesture and psalm,
Storm me forever over her grave until
The stuffed lung of the fox twitch and cry Love
And the strutting fern lay seeds on the black sill.